

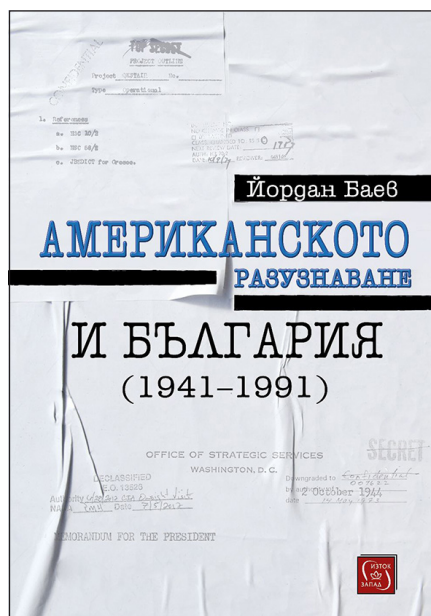
<https://doi.org/10.53656/his2022-4-6-new>

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА АМЕРИКАНСКОТО РАЗУЗНАВАНЕ И БЪЛГАРИЯ (1941 – 1991)

Гл. ас. д-р Симона Самуилова
Институт за исторически изследвания –
Българска академия на науките

В края на 2021 г. излезе от печат най-новото монографично изследване на Йордан Баев, посветено на американското разузнаване и България (Баев 2021). То прикова вниманието на научната общност, тъй като в съвременната българска историография рядко се появяват самостоятелни научни публикации за историята на чуждестранни разузнавателни служби в периода на Студената война, основани на разнообразни документални свидетелства. В него, както и в много от публикациите на професора по съвременна дипломатическа, военна и разузнавателна история се търси отговор на въпроса за мястото на България в координатната система на противоборството между САЩ и СССР по време на Студената война. Краят на тази епоха позволява разсекретяването на редица масиви с документи на секретните служби на страните от Централна и Източна Европа, което, от своя страна, спомага за осветляването на множество тайни операции на КГБ – разузнавателната служба на една от двете водещи сили след края на Втората световна война. През 2009 г. проф. Баев публикува монография за сътрудничеството между съветските и българските тайни служби в периода 1944 – 1991 г. (Баев 2009), а през 2019 г. – и изследване за историята на българското военно разузнаване (Баев 2019), представено наскоро на страниците на сп. „История“ (Falko 2022, 200 – 206). Две години по-късно

Йордан Баев съвсем закономерно се насочва към изследване на резултатите от дейността и намеренията към България на секретните служби на другата свръхсила – САЩ, тема, която до този момент се намира извън ползрението на експерти и учени. Това става възможно благодарение на разсекретяването на над 8,5 милиона страници архивни документи, които разкриват действията на американското разузнаване. Те са съпоставени с документи от български, британски, руски и други архиви с литературни източници, звукови записи и писмени варианти на интервюта на голям брой дипломати, работили през различни периоди от време в дипломатическата мисия на САЩ в София. Оригиналните документални исторически свидетелства се допълват и от „чисто човешките впечатления“, които оставят у Йордан Баев ръководители и функционери на американската дипломация и разузнаване по време на участията му в специализирани научни и експертни форуми в различни части на света.

В книгата са използвани проблемно-хронологичният, сравнително-историческият и аналитичният метод на изследване. Монографията е в обем от 366 страници. Разделена е на пет глави с по четири параграфа, чиито заглавия определят същността на конкретния проблем и насочват вниманието към специфични въпроси за всеки от разглежданите периоди. В увода присъства задължителният историографски преглед за историята на чуждестранните разузнавателни служби в България с обективна оценка на постигнатото до момента. Вторият параграф на увода е с приносен характер, тъй като в него за първи път в българската научна литература се прави обзор на историята и еволюцията на разузнавателната общност в САЩ.

Глава първа е посветена на дейността на чуждите разузнавания и България в периода 1941 – 1949 г. Внимателното проучване на документалните, преди всичко архивни материали, и аналитичният поглед върху тях позволяват на автора да обобщи, че разузнавателната дейност на западните съюзници в началото на Втората световна война е изцяло доминирана от тайните служби на Британската империя, като американското военно и външнополитическо разузнаване има роля на „по-слаб партньор“. Йордан Баев изследва не само връзките на представителите на британското разузнаване в София с опозиционни дейци, но и очертава една по-цялостна картина на разузнавателната дейност на Великобритания на Балканите чрез проследяване на тайните ѝ операции в съседните държави. Това му дава възможност да заключи, че в годините на Втората световна война България има второстепенно и косвено значение в геополитическите планове на западните съюзници от антихитлеристката коалиция. Вторият параграф разглежда действията на американското разузнаване на Балканите по време на войната. Документите свидетелстват за нарастване интереса на Управлението на стратегическите служби (OSS) към България, както и за провеждане на първите разузнавателни операции на САЩ в страната с основна цел излизането ѝ от войната. Третият параграф е

посветен на тайните операции на американското разузнаване в Европа в първите следвоенни години. Разсекретените през последните десетилетия документи разкриват в детайли сътрудничеството на американските тайни служби с представители на Нацистка Германия, и най-вече с „организацията на Гелен“ с цел издирване, вербуване и прехвърляне в Съединените щати на германски учени, инженери и техници, участвали в разработването на ракетни системи и ядрени изследвания. Като оценка на тази политика авторът изтъква промяната в общественото мнение в западните държави след края на Студената война в посока на критично разглеждане на автоматичната реабилитация и пълно оневиняване на сътрудничилите с Хитлер и Мусолини военни, полицейски и политически дейци от окупираните и сателитните на Третия райх държави. Четвъртият параграф разглежда американското разузнаване в България в периода 1945 – 1949 г. В началото на Студената война американските тайни служби работят в две направления. От една страна, те използват агентурната мрежа на „организацията на Гелен“, а от друга – работят с българската политическа емиграция. В международен план политиката на България предизвиква интерес за американското разузнаване с оглед развитието на двете най-сериозни кризи на Балканите – гражданската война в Гърция и съветско-югославския конфликт. На читателя прави впечатление, че изложението, макар и наситено с много факти, се отличава с ясен език.

Втора глава представя дейността на ЦРУ в периода на прекъснати официални контакти между САЩ и България (1950 – 1959). Преди да пристъпи към разглеждане на отделните проблеми, авторът очертава общата картина на конфликти и кризи на блоковото противопоставяне в началото на 50-те години, които водят до приемането на нови доктринални документи за провеждане на тайни операции и „партизанска война“. Йордан Баев проследява развитието на концепцията за изграждане на тайни въоръжени отряди от източно-европейски политемигранти доброволци, които под американско командване да извършват подривни и саботажни действия. В началото на 50-те години тайните операции на ЦРУ за прехвърляне на такива групи в Албания и Румъния завършват с неуспех. В България първата тайна операция на Централното управление е с кодово наименование BGKONVOY. Между 1950 – 1953 г. тя набляга на изграждане на паравоенни формирования и прехвърляне на агенти на българска територия с цел диверсионно-подривни и разузнавателни мисии. От 1953 г. до 1955 г. операцията се фокусира върху психологическите средства за борба, което авторът обяснява с промяната в курса на Кремъл след смъртта на Сталин и с първите опити на София за възстановяване на двустранните отношения. Реакцията на българските тайни служби на американския шпионаж е разгледана в следващия параграф. Тя включва изпращане на агенти за „разкриване на английските и американските разузнавателни центрове срещу България на територията на Турция, Гърция и Западна Германия“, както и

контрол върху контактите и движението на западните представители в София. Интерес представлява разузнавателен анализ на ЦРУ от 1956 г. за боеспособността на армиите във Варшавския договор, в който се посочва, че българската армия е вероятно „най-надеждната, най-добре обучената и ефективна от всички сателитни армии“. Между 1956 – 1958 г. Централното управление провежда следващата психологическа операция срещу България с кодово наименование ZRNAUNTLE. По същото време протичат преговорите между двете държави за възобновяване на дипломатическите отношения.

Трета глава проследява американската разузнавателна дейност и България в периода 1960 – 1969 г. В началото на десетилетието първите представители на ЦРУ в София и на Държавна сигурност във Вашингтон са изпратени под дипломатическо прикритие. Докато първоначалните действия на служителите на Управлението включват събиране и анализ на сведения по политически, икономически и военни въпроси, ДС провежда операции по проникване в американските разузнавателни центрове в Атина и Истанбул, а в САЩ се фокусира върху вербуване на агенти и разработване на „обекти“ предимно от средите на чужди дипломати и журналисти, но не и на американски граждани (с изключение на такива от български произход). През 1962 г. заради „недопустима дейност“ за вербовка чрез „изнудване“ българските власти са принудени да отзоват културния аташе с ранг на втори секретар. Следващите действия на американските тайни служби включват инсцениране на „кражби“ в домовете на български дипломати, а на един от резидентите във Вашингтон, който действа под прикритие, е нанесен и побой. През втората половина на 60-те години се провеждат първите опити за вербуване на български дипломати от страна на ЦРУ и ФБР, които се оказват оперативни работници под прикритие. Най-известната контраразузнавателна операция на КГБ и ДС от 60-те години е свързана с разкриването на важния агент на ЦРУ Иван-Асен Георгиев (Жорж Дювал), който има дълга и успешна дипломатическа кариера, благодарение на която успява да предаде на американското разузнаване поверителни документи и сведения от вътрешно- и външнополитически характер. В средата на 60-те години вниманието на американските тайни служби се фокусира върху неуспешния опит за преврат срещу Тодор Живков. Анализът на документите показва, че ЦРУ и военното разузнаване на министерството на отбраната нямат свои доверени информатори на висше политическо и държавно равнище в София. В края на 60-те години всички централни бюлетини и оперативни сводки на американските тайни служби изразяват интерес към подготовката, провеждането и резултатите от Международния младежки фестивал в София (юли – август 1968 г.). След въоръжената интервенция на войските от Варшавския пакт в Чехословакия западните военни и разузнавателни експерти дискутират възможността за последващо нападение срещу Румъния

и Югославия. Проучванията на автора в българските архиви категорично опровергават наличието на каквито и да е било планове за военна намеса в посочените държави.

Четвърта глава представя процесите и проблемите пред американското разузнаване и България в периода 1970 – 1980 г. В годините на Хелзинкския процес тематичните справочници и справки за актуалното състояние на България включват подробна информация за всички аспекти от вътрешната и външната политика на българското правителство. Проучванията на автора в архивите на ДС му позволяват да направи детайлен обзор и точен анализ на оценките за дейността на разузнавателните служби на САЩ във Варшавския пакт. В годините на Разведряването става възможно провеждането на първите българо-американски контакти в областта на борбата срещу наркотрафика, организираната трансгранична престъпност, както и консултации във връзка с обсъждане на борбата срещу „въздушното пиратство“ и международния тероризъм. В последния параграф Йордан Баев отчита особена роля на радиопропагандата в осъществяването на тайни психологически операции. Авторът отбелязва активизирането на българските тайни служби от средата на 70-те години с оглед предотвратяване на „идеологическата диверсия“, провеждана от радио „Свободна Европа“ и в частност от българските му сътрудници, представители на „вражеската емиграция“. Проф. Баев прави обзор с обективна оценка на многобройните изследвания, посветени на убийството на Георги Марков през 1978 г. Интерес представлява тезата му, че наличната информация в българските архиви не предоставя аргументи за неопровержими и крайни заключения, въпреки че допринася за изясняване на важни аспекти от темата. Допълнителни автентични сведения според него трябва да се търсят в архивите на западните служби, и най-вече в тези на Западна Германия, които в края 1978 г. съвместно с българските органи за сигурност провеждат операция за задържане и екстрадиране във ФРГ на четирима членове на терористичната организация „Баадер-Майнхов“. Авторът констатира първоначален слаб интерес сред американските разузнавателни институции към убийството на Георги Марков. Случаят с „българския чадър“ става широко известен едва в края на 1981 г. в условията на пропагандна кампания срещу Москва и София във връзка с покушението срещу папа Йоан Павел II.

Пета глава представя дейността на американското разузнаване и България в периода 1981 – 1991 г. Авторът очертава цялостната картина на изменения, които настъпват с идването на власт на президентската администрация на Роналд Рейгън и промяната във външнополитическия курс на Вашингтон от „защита на човешките права“ към борба срещу международния тероризъм, спонсориран от СССР. При описанието на дейността на ЦРУ спрямо Съветския блок Йордан Баев отчита хипотезата за т.нар. политизация на разузнавателния

анализ, която може да доведе до неговото компрометиране. В условията на растящо напрежение в съветско-американските отношения България е обвинявана в държавен тероризъм, тайни връзки с терористични организации и организиране на нелегални трансгранични мрежи за оръжеен и наркотрафик с цел „дестабилизиране на Западния свят“. Авторът разглежда нови факти, свързани с „българската следа“ в покушението на папа Йоан Павел II. Анализът на новоразсекретени документи на ЦРУ му позволява да заключи, че повечето анализатори и оперативни сътрудници не подкрепят версията за „съветска“ и „българска следа“ въпреки оказания им политически натиск от страна на ръководството на Управлението. В периода на гласност и преустройство поверителните контакти между двете държави в областта на борбата срещу наркотрафика са подновени, въпреки че в официалната позиция на Вашингтон не настъпват изменения. Документите на Посолството на САЩ в София свидетелстват за повишаване на интереса към българската държава в края на 80-те години, въпреки че смяната на лидерската власт на 10 ноември 1989 г. е изненадваща за представителите на американските разузнавателни институции. Монографията завършва с преглед на американското разузнаване и началото на прехода в България.

Богато подплатено с факти, стъпили на множество архивни документи, аналитично представени и обобщени, изследването на проф. Йордан Баев е безспорен принос по темата за американското разузнаване и България в периода 1941 – 1991 г. С умение и прецизност авторът очертава мястото на страната ни в противоборството между САЩ и СССР на „тихия фронт“ през Студената война. Монографията обогатява не само „разузнавателната история“ от двете страни на Желязната завеса, но и допълва историографията за българо-американските отношения. Написана на достъпен и разбираем език, книгата е полезно четиво както за професионалисти, така и за хора, които се интересуват от проблемите и процесите на разузнавателните служби през XX век.

ЛИТЕРАТУРА

- БАЕВ, Й., 2009. *КГБ в България. Сътрудничеството между съветските и българските тайни служби 1944 – 1991*. София: Военно издателство. ISBN 9789545094248.
- БАЕВ, Й., 2019. *История на българското военно разузнаване*, т. 2. София: Изток – Запад. ISBN 9786190105213.
- БАЕВ, Й., 2021. *Американското разузнаване и България (1941 – 1991)*. София: Изток-Запад. ISBN 9786190108788.
- FALKO, S., 2022. History of Present-Day Bulgarian Military Intelligence in the Study of Dr. Yordan Baev (Second Half of 20th Century – Early 21st Century). *Istoriya-History*. **30**(2), 200 – 206. ISSN 0861-3710.

REFERENCES

- BAEV, Y., 2009. *KGB in Bulgaria: Collaboration between Soviet and Bulgarian Secret Services 1944 – 1991*. Sofia: Voenno izdatelstvo. ISBN 9789545094248.
- BAEV, Y., 2019. *History of the Bulgarian Military Intelligence*. Vol. 2. Sofia: Iztok – Zapad. ISBN 9786190105213.
- BAEV, Y., 2021. *The American Intelligence and Bulgaria 1941 – 1991*. Sofia: Iztok – Zapad. ISBN 9786190108788.
- FALKO, S., 2022. History of Present-Day Bulgarian Military Intelligence in the Study of Dr. Yordan Baev (Second Half of 20th Century – Early 21st Century). *Istoriya-History*. **30**(2), 200 – 206. ISSN 0861-3710.

A NEW RESEARCH ON THE U.S. INTELLIGENCE AND BULGARIA (1941 – 1991)

✉ **Dr. Simona Samuilova, Assist. Prof.**

ORCID ID : 0000-0002-1460-7503

Web of Science Researcher ID: AAU-6600-2020

Institute for Historical Studies

Bulgarian Academy of Sciences

1113 Sofia, Bulgaria

E- mail: samuilova@ihist.bas.bg